

KATARZYNA ZABORSKA

Katolicki Uniwersytet Lubelski Jana Pawła II

DOMNIEMANIE PRZESTĘPNEGO POCHODZENIA MIENIA (ART. 45 § 2 I 3 K.K.)

1. WPROWADZENIE

W ostatnich latach w doktrynie prawa karnego coraz częściej zwraca się uwagę, że nieodzownym elementem sprawnej polityki kryminalnej jest wypracowanie najbardziej efektywnych mechanizmów reakcji prawno-karnej, pozwalających na pozbawienie sprawców owoców ich przestępczej działalności¹. Niebagatelne znaczenie w zakresie realizacji funkcji prewencyjnej prawa karnego ma bowiem uświadomienie sprawcy, jak i innym potencjalnym przestępcom nieopłacalności podejmowania niezgodnego z prawem procederu. Jedną z podstawowych instytucji prawa karnego służącą realizacji powyższych celów jest uregulowany w art. 45 k.k. przypadek osiągniętej z przestępstwa korzyści majątkowej.

Uregulowane w art. 45 § 2 i 3 k.k.² domniemania przestępnego pochodzenia mienia stanowią obecnie jedno z najbardziej dyskusyjnych kwestii dotyczących przypadku. Analizowane regulacje w niedawnym

¹ Por. J. RAGLEWSKI, [w:] *Kodeks karny. Część ogólna. Komentarz do art. 1-52*, red. W. WRÓBEL, A. ZOLL, I, Warszawa 2016, s. 865.

² Ustawa z 6 czerwca 1997 r. – Kodeks karny (tekst jedn.: Dz. U. z 2019 r. poz. 1950 ze zm.).

czasie były przedmiotem znaczących zmian legislacyjnych³, które w założeniu miały poprawić skuteczność realizacji koncepcji współczesnej polityki kryminalnej.

Jak wskazano w uzasadnieniu rządowego projektu ustawy o zmianie ustawy – Kodeks karny oraz niektórych innych ustaw⁴: „Podstawową trudnością, na którą napotyka wymiar sprawiedliwości przy orzekaniu przypadku korzyści majątkowej, jest dowiedzenie, że wskazany składnik majątkowy pochodzi z określonego przestępstwa, za które oskarżony ponosi odpowiedzialność karną”, w szczególności w przypadku członków zorganizowanych grup przestępczych oraz przestępców profesjonalnych. Procesowe pokonanie tej przeszkody komplikuje dodatkowo przeniesienie przez sprawcę korzyści na kolejny podmiot⁵. Skuteczna walka z – coraz lepiej wyspecjalizowaną i zorganizowaną – przestępczością wymaga przedsięwzięcia nowoczesnych środków penalnych, które w szczególności pozwolą na odcięcie sprawcom funduszy na kontynuowanie i rozwijanie przestępczej działalności⁶. Istotą rozważanych konstrukcji prawnych, które stanowią odpowiedź ustawodawcy na wskazane powyżej problemy organów ścigania, jest odwrócenie tradycyjnej reguły ciężaru dowodu co do legalnego pochodzenia mienia zagrożonego przypadkiem, poprzez przerwienie go na sprawcę lub inną osobę zainteresowaną w przypadku art. 45 § 2 k.k., bądź też na osobę fizyczną, prawną lub jednostkę organizacyjną niemającą osobowości prawnej, w ramach art. 45 § 3 k.k. Wedle analizowanego przepisu treścią pierwszego domniemania jest to, że mienie, które sprawca objął we

³ Ostatniej zmiany w zakresie art. 45 § 2 k.k. dokonano na mocy ustawy z 23 marca 2017 r. o zmianie ustawy Kodeks karny oraz niektórych innych ustaw (Dz. U. poz. 768); w zakresie art. 45 § 3 k.k. – ustawy z 20 lutego 2015 r. o zmianie ustawy Kodeks karny oraz niektórych innych ustaw (Dz. U. poz. 396).

⁴ Uzasadnienie rządowego projektu ustawy o zmianie ustawy – Kodeks karny oraz niektórych innych ustaw, druk sejmowy nr 1186, <http://www.sejm.gov.pl/Sejm8.nsf/druk.xsp?nr=1186> (dostęp: 7 kwietnia 2018 r.), s. 5 i n.

⁵ K. SZCZUCKI, [w:] *Kodeks karny. Część ogólna. Komentarz*, red. M. KRÓLIKOWSKI, R. ZAWŁOCKI, Warszawa 2017, s. 763.

⁶ Por. M. KOTOWSKA, *Regulacje regionalne i uniwersalne w zakresie pozbawiania sprawców owoców przestępstwa*, [w:] *Przepadki przedmiotów i korzyści pochodzących z przestępstwa*, red. E. GUZIK-MAKARUK, Warszawa 2012, s. 56.

władanie lub do którego uzyskał jakikolwiek tytuł w ciągu pięciu lat przed popełnieniem przestępstwa do chwili wydania nieprawomocnego wyroku, stanowi korzyść uzyskaną z popełnienia przestępstwa. Zgodnie zaś z brzmieniem art. 45 § 3 k.k., jeżeli mienie stanowiące korzyść uzyskaną z popełnienia przestępstwa zostało przeniesione na osobę fizyczną, prawną lub jednostkę organizacyjną niemającą osobowości prawnej, faktycznie lub pod jakimkolwiek tytułem prawnym, domniemywa się, że rzeczy będące w samoistnym posiadaniu tej osoby lub jednostki oraz przysługujące jej prawa majątkowe należą do sprawcy⁷.

Zaznaczyć należy, że zgodnie z art. 291 § 1 i 2 k.p.k.⁸ analizowane regulacje mogą zostać wykorzystane także w razie zastosowania zabezpieczenia majątkowego. Co za tym idzie, choć orzeczenie przepadku na podstawie art. 45 § 1 k.k. może nastąpić tylko w stosunku do osoby skazanej, dolegliwość związana z domniemaniem przestępnego pochodzenia mienia typowany sprawca może odczuć już na etapie postępowania przygotowawczego jako podejrzany. W konsekwencji powyższego, przepisy art. 45 § 2 i 3 k.k. znajdują w praktyce szerokie spektrum zastosowania.

2. POJĘCIE KORZYŚCI MAJĄTKOWEJ W KONTEKŚCIE ART. 45 K.K.

Punktem wyjścia zastosowania konstrukcji legislacyjnych przewidzianych w art. 45 § 2 i 3 k.k. jest ustalenie, że sprawca osiągnął lub mógł osiągnąć z popełnienia przestępstwa, za które został skazany, chociażby pośrednio korzyść majątkową, a następnie określenie wartości owej korzyści. W zależności bowiem od tego, czy uzyskana przez sprawcę korzyść majątkowa jest znaczna, czy też w wysokości niższej niż znaczna, realizacja domniemania będzie uzależniona od spełnienia dodatkowych przesłanek.

⁷ R. STEFAŃSKI, [w:] *Kodeks karny. Komentarz*, red. R. STEFAŃSKI, Warszawa 2017, s. 402.

⁸ Ustawa z 6 czerwca 1997 r. – Kodeks postępowania karnego (tekst jedn.: Dz. U. z 2018 r. poz. 1987 ze zm.).

Pojęcie korzyści majątkowej, z uwagi na brak uściśnionej i jasno doprecyzowanej ustawowej definicji⁹, jest terminem wielokrotnie analizowanym w literaturze i judykaturze. W doktrynie wskazuje się, że w pojęciu tym mieścić się będzie całość składników majątkowych uzyskanych przez sprawcę z popełnienia przestępstwa¹⁰, przy czym jak przyjęto w orzecznictwie, korzyść majątkową w rozumieniu art. 45 k.k. należy interpretować szeroko – jako każde przysporzenie lub każde uniknięcie obciążeń majątku¹¹. Ewentualne wątpliwości interpretacyjne co do pożądaných kierunków wykładni ustawodawca rozstrzygnął, wprowadzając do kodeksu karnego przepis art. 45 § 1a¹², zgodnie z którym za korzyść majątkową osiągniętą z popełnienia przestępstwa uważa się także pożytki z rzeczy lub praw stanowiących tę korzyść, podkreślając tym samym szeroki zakres omawianego pojęcia. Zaznaczyć przy tym należy, że osiągnięta przez sprawcę korzyść majątkowa nie musi mieć charakteru materialnego, ale może polegać na wykonaniu usługi (np. w postaci udzielenia nieoprocentowanej pożyczki)¹³, o ile jej wartość da się wyrazić w określonej kwocie pieniężnej¹⁴. W razie uzyskania

⁹ Przepis art. 115 § 4 k.k. stanowi jedynie, że korzyścią majątkową lub osobistą jest korzyść zarówno dla siebie, jak i dla kogo innego.

¹⁰ K. SZCZUCKI, *op. cit.*, s. 758; por. W. FILIPKOWSKI, *Instytucja przypadku w kodeksie karnym z 1997 r.*, [w:] *Przepadek przedmiotów i korzyści pochodzących z przestępstwa*, red. E. GUZIK-MAKARUK, Warszawa 2012, s. 224.

¹¹ Wyrok SA w Warszawie z 20 listopada 2015 r., II AKa 274/15, «Lex» nr 1965007. Por. uchwała Izby Karnej SN z 15 lutego 1977 r., VII KZP 16/76, «Lex» nr 19241; uchwała Izby Karnej SN z 30 stycznia 1980 r., VII KZP 41/78, «Lex» nr 19607; wyrok SA w Warszawie z 18 października 2018 r., II AKa 231/18, «Lex» nr 2605240.

¹² Por. ustawa z 23 marca 2017 r. o zmianie ustawy Kodeks karny oraz niektórych innych ustaw (Dz. U. poz. 768). Przed wprowadzeniem nowelizacji w powyższym zakresie nie brak było w doktrynie stanowisk odmiennych, w myśl których „[...] korzyść uzyskana pośrednio z przestępstwa powinna odpowiadać wartości korzyści bezpośredniej” – nie powinny być więc w jej ramach ujmowane pożytki, które sprawca osiągnął w drodze legalnej. Por. A. MAREK, *Kodeks karny. Komentarz*, Warszawa 2010, s. 158; D. BUNIKOWSKI, *Przepadek korzyści majątkowych pochodzących z popełnienia przestępstwa jako środek karny*, «Prokuratura i Prawo» 5/2008, s. 64.

¹³ J. RAGLEWSKI, *op. cit.*, s. 867-868. Por. R. STEFAŃSKI, *op. cit.*, s. 400 i n.

¹⁴ D. SZELESZCZUK, *Przepadek przedsiębiorstwa (art. 44a k.k.)*, «Prokuratura i Prawo» 12/2017, s. 46.

korzyści z popełnienia przestępstwa nie ma bowiem takiej sytuacji, w której w majątku sprawcy nie występuje żaden skutek – równowartość tej korzyści zawsze ma substrat w majątku sprawcy, rozumianym jako zespół aktywów i pasywów¹⁵.

Zgodnie z utrwalonym w orzecznictwie poglądem korzyścią majątkową w rozumieniu art. 45 § 1 k.k. nie jest dochód rozumiany jako tzw. czysty zysk, czyli nadwyżka wpływów nad wydatkami, ale przychód pieniężny, a więc „np. cena sprzedanych narkotyków lub cała wartość mienia uzyskanego z przestępstwa”¹⁶. W kontekście ustalenia rozmiarów bezprawnie uzyskanej korzyści majątkowej nie ma znaczenia wysokość nakładów poniesionych przez sprawcę w celu jej osiągnięcia, nawet gdyby były to środki legalne¹⁷. Do działalności przestępczej nie można bowiem stosować kryteriów przewidzianych dla prowadzonej zgodnie z prawem działalności gospodarczej¹⁸. Podkreślić jednak należy, że na gruncie art. 45 § 1 k.k. za korzyść majątkową można uznać jedynie korzyść nienależną – uzyskaną przez sprawcę w konsekwencji popełnionego przestępstwa¹⁹. Nie będzie nią zaś korzyść przysługująca sprawcy jako „słuszny ekwiwalent poniesionych przez niego kosztów lub nakładu pracy”²⁰. Wątpliwości w tym zakresie może wzbudzać również kwestia przedmiotów nabytych za środki częściowo legalne, a częściowo pochodzące z przestępstwa. Na aprobatę zasługuje stanowisko, w myśl którego przypadkowi ulegnie jedynie część uzyskana za środki pochodzące

¹⁵ Wyrok SA we Wrocławiu z 27 sierpnia 2015 r., II AKA 186/15, «Lex» nr 2026884.

¹⁶ T. OCZKOWSKI, [w:] *Kodeks karny. Komentarz*, red. V. KONARSKA-WRZOSEK, Warszawa 2016, s. 322. Por. wyrok SN z 22 października 2015 r., V KK 154/15, «Lex» nr 1820406; postanowienie SN z 26 sierpnia 2010 r., I KZP 12/10, «Lex» nr 598196; wyrok SA we Wrocławiu z 14 marca 2013 r., II AKA 58/13, «Lex» nr 1313472; wyrok SA w Białymstoku z 25 czerwca 2015 r., II AKA 253/14, «Lex» nr 1761766; wyrok SA w Białymstoku z 29 czerwca 2018 r., II Aka 28/18, «Lex» nr 2583966.

¹⁷ Wyrok SA we Wrocławiu z 14 marca 2013 r., II AKA 58/13, «Lex» nr 1313472.

¹⁸ T. OCZKOWSKI, *op. cit.*, s. 322.

¹⁹ J. RAGLEWSKI, *op. cit.*, s. 868.

²⁰ Wyrok SN z 17 maja 1972 r., III KR 67/72, «Lex» nr 18480.

z przestępstwa – przeciwny wniosek stanowiłby bowiem przykład nie-dopuszczalnej wykładni rozszerzającej na niekorzyść sprawcy²¹.

Za wyznacznik uznania korzyści majątkowej za znaczną, zgodnie z dominującym w piśmiennictwie poglądem²², powinno przyjmować się kryterium przewidziane w art. 115 § 5 k.k. definiujące pojęcie mienia znacznej wartości. Zgodnie z powołanym przepisem mienie jest mieniem znacznej wartości, jeżeli jego wartość w czasie popełnienia czynu zabronionego przekracza 200 000 zł. Analogicznie, za znaczną korzyść majątkową należy więc uznać przysporzenie w majątku sprawcy o wartości przekraczającej kwotę 200 000 zł. W myśl stanowiska odmiennego, w kontekście oceny rozmiarów korzyści majątkowej osiągniętej przez sprawcę, definicją z art. 115 § 5 k.k. można posługiwać się jedynie posiłkowo²³. Jak słusznie zauważa Janusz Raglewski, przez wzgląd na aspekt gwarancyjny przychylić należałoby się do pierwszej z prezentowanych tez – przy ustalaniu wartości korzyści majątkowej zastosowanie znajdzie wówczas „wyłącznie normatywnie opisane kryterium obiektywne, nie zaś subiektywne”²⁴.

Wydaje się, że z perspektywy organów wymiaru sprawiedliwości kwestią równie problematyczną co ocena, jakie elementy w ramach konkretnego przypadku składają się na uzyskaną przez sprawcę korzyść majątkową, jest ustalenie ich wartości. Jak zwrócił uwagę Sąd Apelacyjny w Szczecinie w wyroku z 2 października 2017 r.: „[...] w przypadku orzeczenia na podstawie art. 45 § 1 k.k. środka karnego odnośnie oskarżonych w zakresie przyjętych w wyroku wysokości korzyści majątkowych ulegających przepadkowi, precyzyjne wyliczenie takich korzyści zazwyczaj nie jest możliwe, jednakże sąd winien wskazać, jakie

²¹ Tak m.in. J. RAGLEWSKI, *op. cit.*, s. 871; A. MICHALSKA-WARIAS, *Przestępczość zorganizowana i prawnokarne formy jej przeciwdziałania*, Lublin 2006, s. 243. Odmiennie por. K. POSTULSKI, M. SIWEK, *Przepadek w polskim prawie karnym*, Kraków 2004, s. 120.

²² D. SZELESZCZUK, [w:] *Kodeks karny. Komentarz*, red. A. GRZEŚKOWIAK, K. WIAK, Warszawa 2018, s. 448; J. RAGLEWSKI, *op. cit.*, s. 878.

²³ A. MAREK, *op. cit.*, s. 160.

²⁴ J. RAGLEWSKI, *op. cit.*, s. 878.

ustalenia legły u podstaw zasądzonych kwot²⁵. Bezspornie wartość korzyści majątkowej, o której stanowi analizowany przepis, należy ustalać *in concreto*, jako wysokość korzyści rzeczywiście odniesionej przez sprawcę – wartość rynkowa w tym wypadku może pełnić funkcję wyłącznie pomocniczą²⁶. Jak wskazał Sąd Najwyższy w wyroku z 21 listopada 2012 r.: „Korzyść uzyskana z przestępstwa stanowi wartość zrelatywizowaną do konkretnego przypadku – skoro ustawa mówi o korzyści osiągniętej, to wyraźnie odrywa to od wartości rynkowej, a odnosi to do realnie, w konkretnej sprawie uzyskanej korzyści. Oznacza to, że wysokość korzyści uzyskanej z przestępstwa (a więc i podlegającej przypadkowi) należy ustalić nie według ceny rynkowej, ale według cen, po których wprowadzano do obrotu substancję psychotropową²⁷. Przy ocenie wysokości korzyści majątkowej osiągniętej przez sprawcę, organy wymiaru sprawiedliwości winny więc każdorazowo poczynić w tym zakresie stosowne ustalenia faktyczne.

Przepadek osiągniętej przez sprawcę korzyści majątkowej z art. 45 § 1 k.k. ma charakter subsydiarny względem postaci przypadku przedmiotów, uregulowanych w art. 44 § 1 i 6 k.k.²⁸ Możliwość orzeczenia przypadku z art. 45 § 1 k.k., zgodnie z treścią tego przepisu, aktualizuje się więc jedynie w sytuacji, gdy korzyść majątkowa nie podlega przypadkowi przedmiotów wymienionych w art. 44 § 1 lub 6 k.k. – nie jest przedmiotem pochodzącym z przestępstwa bezpośrednio oraz nie jest przedmiotem czynności wykonawczych przestępstw polegających na naruszeniu zakazu wytwarzania, posiadania, przesyłania, przemieszczenia, przewozu określonych przedmiotów lub obrotu nimi. W literaturze zauważa się, że nieprawidłowa jest tendencja wskazująca na orzekanie przypadku z art. 45 § 1 k.k. zawsze, ilekroć sprawca uzyskał z popełnienia przestępstwa korzyść majątkową, niezależnie od tego, jaką miała postać²⁹. Jak dostrzegł Krzysztof Szczucki, ta nieprawidłowa praktyka dotyczy zwłaszcza orzekania przypadku środków pieniężnych

²⁵ Wyrok SA w Szczecinie z 2 października 2017 r., II AKa 173/16, «Lex» nr 2391900.

²⁶ K. SZCZUCKI, *op. cit.*, s. 760 i n.

²⁷ Wyrok SN z 21 listopada 2012 r., III KK 32/12, «Lex» nr 1316055.

²⁸ Por. J. RAGLEWSKI, *op. cit.*, s. 869.

²⁹ *Ibidem*, s. 869-870; K. SZCZUCKI, *op. cit.*, s. 760 i n.

jako osiągniętej korzyści majątkowej w sytuacji, kiedy bezsprzecznie można uznać, że pochodzą one bezpośrednio z przestępstwa³⁰. Podzielić należy pogląd autora, że nie ma wówczas przeszkód, aby orzec podstawową formę przepadku z art. 44 § 1 k.k.³¹ Jak bowiem literalnie wynika z treści przepisu art. 115 § 9 k.k., przedmiotem jest także między innymi polski albo obcy pieniądz lub środek płatniczy. Orzeczenie przepadku pieniędzy w oparciu o wskazany przepis będzie przy tym możliwe jedynie wówczas, gdy zachowają one cechę oznaczenia co do tożsamości³². Zauważyć również należy, że wprowadzenie zastrzeżenia o wyłączeniu spod zakresu art. 45 § 1 k.k. korzyści majątkowej, podlegającej przepadkowi przedmiotów wymienionych w art. 44 § 1 lub 6 k.k., miało na celu właśnie zapobiegnięcie „konkurencji przepisów”³³.

3. PRZESŁANKI I ZAKRES DOMNIEMANIA Z ART. 45 § 2 K.K.

Aktualne brzmienie przepisu art. 45 § 2 k.k. różnicuje zakres przestępstw, w przypadku których domniemanie może znaleźć zastosowanie, w zależności od wysokości korzyści majątkowej.

Pierwszy wariant pozwala na wykorzystanie omawianej konstrukcji, w razie skazania za jakiegokolwiek przestępstwo, z którego popełnienia została uzyskana, chociażby pośrednio, korzyść majątkowa znacznej wartości. Ustawodawca w tym przypadku nie uzależnił możliwości skorzystania z ułatwienia dowodowego z art. 45 § 2 k.k. od wagi popełnionego czynu zabronionego, ale właśnie od wartości korzyści, przy jednoczesnym obowiązku ustalenia, że sprawca faktycznie ją osiągnął.

Warto nadmienić, że ta podstawa zastosowania domniemania funkcjonuje w niemal niezmienionym kształcie od momentu wprowadzenia

³⁰ K. SZCZUCKI, *op. cit.*, s. 760 i n.

³¹ *Ibidem*, s. 760.

³² Wyrok SN z 27 marca 2013 r., III KK 273/12, «Lex» nr 1293802.

³³ Tak J. RAGLEWSKI, *op. cit.*, s. 869. Wskazany przepis został dodany ustawą z 13 czerwca 2003 r. o zmianie ustawy Kodeks karny oraz niektórych innych ustaw (Dz. U. Nr 111, poz. 1061).

jej na grunt kodeksu karnego³⁴. Ustawodawca na mocy ustawy z 23 marca 2017 r. o zmianie ustawy – Kodeks karny oraz niektórych innych ustaw wprowadził w tym zakresie jedynie kosmetyczną zmianę, zastępując frazę „z którego popełnienia sprawca osiągnął korzyść majątkową” zwrotem „z którego popełnienia została osiągnięta korzyść majątkowa” w odniesieniu do przestępstwa, za które sprawca został skazany. Zabieg ten miał charakter jedynie stylistyczny, bowiem nie wpłynął na merytoryczną treść analizowanej przesłanki³⁵, niemniej, biorąc pod uwagę wykładnię językową, wydaje się, że uprzednia wersja była bardziej precyzyjna.

Jednocześnie, na mocy wskazanej wyżej ustawy, zostały wprowadzone dwa dodatkowe warianty, które w znaczący sposób rozszerzyły zakres podmiotowy domniemania przestępnego pochodzenia mienia. Ustawodawca umożliwił zastosowanie rozważanej konstrukcji wobec sprawców, którzy osiągnęli bądź mogli osiągnąć jakąkolwiek korzyść majątkową z przestępstwa³⁶, jeżeli przestępstwo to zostało popełnione w zorganizowanej grupie lub związku bądź zagrożone jest karą pozbawienia wolności, której górna granica jest nie niższa niż pięć lat. O ile nie budzi wątpliwości zasadność objęcia tzw. przypadkiem rozszerzonym

³⁴ Domniemania przestępnego pochodzenia mienia zostały wprowadzone do kodeksu karnego ustawą z 13 czerwca 2003 r. o zmianie ustawy Kodeks karny oraz niektórych innych ustaw (Dz. U. Nr 111, poz. 1061).

³⁵ Jak wskazano w uzasadnieniu, celem przedmiotowego projektu ustawy nie była zmiana bądź uchylenie analizowanej przesłanki. Por. uzasadnienie rządowego projektu ustawy..., s. 21.

³⁶ Analizowane zmiany w zakresie poszerzenia zakresu domniemania przestępnego pochodzenia mienia, poza koniecznością zwiększenia efektywności przepadku, spowodowane były w głównej mierze implementacją dyrektywy Parlamentu Europejskiego i Rady 2014/42/UE z 3 kwietnia 2014 r. w sprawie zabezpieczenia i konfiskaty narzędzi służących do popełnienia przestępstwa i korzyści pochodzących z przestępstwa w Unii Europejskiej, Dz. Urz. UE L 127 z 29.04.2014 r., s. 39. Por. uzasadnienie rządowego projektu ustawy..., s. 1, 21. Szerzej na temat rozwiązań przewidzianych w dyrektywie Parlamentu Europejskiego i Rady 2014/42/UE z 3 kwietnia 2014 r. por. A. OCHNIO, *Konfiskata korzyści z przestępstwa – nowe rozwiązania w prawie Unii Europejskiej (część I)*, «Prokuratura i Prawo» 4/2016, s. 71 i n.; EADEM, *Konfiskata korzyści z przestępstwa – nowe rozwiązania w prawie Unii Europejskiej (część II)*, «Prokuratura i Prawo» 5/2016, s. 85-87.

mienia należącego do sprawcy działającego w warunkach przestępczości zorganizowanej, o tyle jak zauważa się w doktrynie, przyjęty przez ustawodawcę pięcioletni próg górnej granicy pozbawienia wolności na gruncie polskiego kodeksu karnego „nie jest szczególnie wysoki” – kryterium to spełni chociażby przestępstwo kradzieży z art. 278 § 1 k.k.³⁷ Kształt przyjętych regulacji uwarunkowany został jednak wymogiem przewidzianym w art. 5 ust. 2 lit. e dyrektywy Parlamentu Europejskiego i Rady 2014/42/UE z 3 kwietnia 2014 r. w sprawie zabezpieczenia i konfiskaty narzędzi służących do popełnienia przestępstwa i korzyści pochodzących z przestępstwa w Unii Europejskiej³⁸. Takie ukształtowanie omawianej przesłanki w kontekście powołanego przepisu jest zrozumiałe, jednak rozmiya się ze wskazaną w uzasadnieniu przywołanej wyżej nowelizacji intencją projektodawcy, aby tzw. rozszerzony przepadek znajdował zastosowanie do „możliwie szerokiego zakresu”, ale jedynie – „poważnych przestępstw”³⁹.

W przypadku przestępstw popełnionych w zorganizowanej grupie lub związku przestępnym oraz przestępstw zagrożonych karą pozbawienia wolności, której górna granica jest nie niższa niż pięć lat, dla zastosowania regulacji z art. 45 § 2 k.k. nie jest konieczne ustalenie, że sprawca osiągnął z popełnienia przestępstwa korzyść majątkową. Ta podstawa domniemania aktualizuje się nawet, jeżeli „[...] owa korzyść nie została osiągnięta, ale – w przekonaniu sądu – mogła zostać osiągnięta”⁴⁰. Tak nieostre ujęcie przepisu pozostawia szeroki margines decyzji organom wymiaru sprawiedliwości. Ze względu na dolegliwość, jaką niesie za sobą zastosowanie domniemania, nie ulega wątpliwości, że uznanie, iż sprawca mógł uzyskać z popełnionego przestępstwa korzyść majątkową, powinno każdorazowo znajdować solidne poparcie w zgromadzonym

³⁷ K. SZCZUCKI, *op. cit.*, s. 764.

³⁸ Choć powołany przepis stanowi o przestępstwach zagrożonych karą co najmniej czterech lat pozbawienia wolności, przyjęty przez ustawodawcę pięcioletni próg jest podyktowany tym, że „w polskim systemie prawa karnego nie przewiduje się pułapu zagrożenia na poziomie 4 lat pozbawienia wolności”. Por. uzasadnienie rządowego projektu ustawy..., s. 21.

³⁹ *Ibidem*.

⁴⁰ Por. K. SZCZUCKI, *op. cit.*, s. 764.

w sprawie materiale dowodowym. Choć w uzasadnieniu wyżej przywołanej nowelizacji brak jest wskazań, na podstawie jakich kryteriów dokonywać oceny, czy na bazie konkretnego przypadku sprawca mógł osiągnąć korzyść majątkową, wydaje się, że samo ustalenie, iż sprawca działał w celu osiągnięcia korzyści majątkowej bądź dopuścił się popełnienia określonej kategorii przestępstwa, jest niewystarczające do wypełnienia tej przesłanki. Mając na względzie, że analizowany przepis znajdzie zastosowanie w przypadku, gdy korzyść majątkowa została bądź mogła zostać przez sprawcę osiągnięta, można wysnuć wniosek, że ten drugi wariant w zamyśle racjonalnego ustawodawcy dotyczy ma sytuacji, gdy na podstawie okoliczności danej sprawy zachodzi uzasadnione podejrzenie, że sprawca korzyść majątkową osiągnął, brak jest jednak jednoznacznych dowodów o tym przesądzających. Na gruncie art. 45 § 2 k.k. nie chodzi więc, jak się wydaje, o abstrakcyjną możliwość uzyskania przez sprawcę korzyści majątkowej, ale o realną sposobność wynikającą z konkretnego stanu faktycznego.

Jeżeli zaktualizuje się którykolwiek z wyżej opisanych warunków, uważa się, że mienie, które sprawca objął we władanie lub do którego uzyskał jakikolwiek tytuł w okresie pięciu lat przed popełnieniem przestępstwa do chwili wydania chociażby nieprawomocnego wyroku, stanowi korzyść uzyskaną z przestępstwa. Zakres domniemania uregulowanego w art. 45 § 2 k.k. jest więc bardzo szeroki.

Z perspektywy przedmiotowej analizowana konstrukcja legislacyjna dotyczy mienia, a więc zgodnie z art. 44 k.c.⁴¹ – własności i innych praw majątkowych. W tym pojęciu mieścić się będzie każdy składnik majątkowy, którym sprawca dysponuje. Domniemanie nie ogranicza się jedynie do mienia będącego własnością sprawcy. Poprzez objęcie we władanie należy rozumieć „każde faktyczne władztwo nad korzyścią majątkową”, a co za tym idzie – także posiadanie i dzierżenie, pojęcie tytułu należy natomiast „odnosić do jakiegokolwiek okoliczności potwierdzającej uprawnienie sprawcy do danego składnika majątkowego”⁴². Jak zauważa

⁴¹ Ustawa z 23 kwietnia 1964 r. – Kodeks cywilny (tekst jedn.: Dz. U. z 2019 r., poz. 1145 ze zm.).

⁴² J. RAGLEWSKI, *op. cit.*, s. 878.

się w literaturze, w przepisie art. 45 § 2 k.k. ustawodawca celowo nie posłużył się terminem tytułu prawnego, gdyż popełnienie przestępstwa nie stanowi podstawy prawnej nabycia korzyści majątkowej⁴³.

Zakres czasowy, którego dotyczy domniemanie, został wydłużony przez ustawodawcę na mocy przytoczonej wyżej nowelizacji i rozciąga się obecnie na okres od pięciu lat przed popełnieniem przestępstwa do chwili wydania chociażby nieprawomocnego wyroku. Uprzednie brzmienie art. 45 § 2 k.k. pozwalało uznać za korzyść uzyskaną z popełnienia przestępstwa jedynie mienie, które sprawca objął we władanie lub do którego uzyskał jakikolwiek tytuł w czasie popełnienia przestępstwa lub po jego popełnieniu, do chwili wydania chociażby nieprawomocnego wyroku. Jak wskazano w uzasadnieniu projektu nowelizacji, zmiana ta opierała się na „założeniu, że sprawcy przestępstw poważnych, zwłaszcza zaś popełnianych w sposób zorganizowany, gromadzą majątek pochodzący także z innych przestępstw niż objęte zarzutem”⁴⁴. Co do zasady, nie sposób nie zgodzić się z przytoczoną przez projektodawcę argumentacją. Mając jednak na względzie, że regulacja z art. 45 § 2 k.k. może znaleźć w praktyce zastosowanie do znacznej części czynów zabronionych o różnym ciężarze gatunkowym – nie jest ona do końca przekonująca, w szczególności w kontekście proporcjonalności reakcji prawno-karnej do wagi popełnionego przestępstwa.

Momentem końcowym, do którego rozciąga się domniemanie, jest chwila wydania chociażby nieprawomocnego wyroku. Jak zauważa się w doktrynie, ustawodawca nie zastrzegł, że chodzi o pierwsze rozstrzygnięcie w sprawie, w związku z czym teoretycznie jest możliwe objęcie przypadkiem mienia, które sprawca nabył po wydaniu pierwszego nieprawomocnego wyroku, gdy sąd ponownie rozpoznaje sprawę w pierwszej instancji⁴⁵. W tej kwestii należy jednak podzielić pogląd

⁴³ *Ibidem*, s. 879. Por. B. MIK, *Nowela antykorupcyjna z dnia 13 czerwca 2003 r. Rys historyczny i podstawowe problemy interpretacyjne. Wprowadzenie*, Kraków 2003, s. 109 i n.

⁴⁴ Uzasadnienie rządowego projektu ustawy..., s. 21.

⁴⁵ Tak m.in. J. RAGLEWSKI, *op. cit.*, s. 880. Zdaniem M.J. Szewczyka taka sytuacja jest możliwa, o ile nie naruszy zakazu *reformationis in peius* z art. 443 k.p.k. Por. M.J. SZEWZYK, *Przepadek korzyści majątkowej*, «Palestra» 54.3-4/2009, s. 81.

Marka Kulika, że to właśnie pierwszy nieprawomocny wyrok w sprawie „[...] co do zasady zamyka w sensie czasowym ocenę popełnionego przestępstwa”⁴⁶. Ponadto, jak wskazał autor, z uwagi na fakt, że domniemanie przestępnego pochodzenia mienia stanowi wyjątek zarysowany tak szeroko, że właściwie wyłącza regułę, „należy go rozumieć wąsko i przyjąć, że chodzi o pierwszy nieprawomocny wyrok w sprawie”⁴⁷. Wydaje się, że taka interpretacja granic czasowych domniemania z art. 45 § 2 k.k. jest wystarczająca, aby w pełni zrealizować cel analizowanej instytucji, którym nie jest przecież pozbawienie sprawcy jak największej części posiadanego przez niego majątku, ale jedynie tej objętej uzasadnionym podejrzeniem przestępczego pochodzenia.

4. PODSTAWA DOMNIEMANIA Z ART. 45 § 3 K.K.

Ratio legis konstrukcji domniemania z art. 45 § 3 k.k. jest konieczność przeciwdziałania zjawisku pozornego zbywania składników majątkowych pochodzących z przestępstwa, w celu uniknięcia poddania ich przypadkowi⁴⁸. Poddana analizie regulacja dotyczy mienia, o którym stanowi art. 45 § 2 k.k. Przesłanki domniemania z art. 45 § 3 k.k. aktualizują się, jeżeli mienie stanowiące korzyść uzyskaną z popełnienia przestępstwa zostanie przeniesione przez sprawcę na osobę fizyczną, prawną lub jednostkę organizacyjną niemającą osobowości prawnej, faktycznie lub pod jakimkolwiek tytułem prawnym, a ponadto podmiot, na rzecz którego zostały przeniesione składniki majątkowe, jest ich samoistnym posiadaczem – więc zgodnie z art. 336 k.c. – włada rzeczą jak właściciel bądź też przysługują mu określone prawa majątkowe⁴⁹. Domniemanie z art. 45 § 3 k.k. nie obejmuje rzeczy będących w posiadaniu zależnym bądź dzierżeniu osoby trzeciej, bowiem w sytuacji, gdy

⁴⁶ M. KULIK, [w:] *Kodeks karny. Komentarz*, red. M. MOZGAWA, Warszawa 2017, s. 192.

⁴⁷ *Ibidem*.

⁴⁸ K. SZCZUCKI, *op. cit.*, s. 764.

⁴⁹ M.J. SZEWCZYK, *op. cit.*, s. 83 i n.; J. RAGLEWSKI, *op. cit.*, s. 882.

stanowią one mienie należące do sprawcy, podstawą zastosowania tej instytucji będzie art. 45 § 2 k.k.⁵⁰

Aby zaktualizowała się przesłanka domniemania z art. 45 § 3 k.k., przeniesienie mienia nie musi spełniać żadnych szczególnych kryteriów formalnych. Może być dokonane pod jakimkolwiek tytułem prawnym, może też mieć postać jedynie przeniesienia faktycznego⁵¹. Z perspektywy analizowanego przepisu nie jest także ważny cel, w jakim sprawca przenosi mienie⁵².

Co istotne, aby zastosować regulację z art. 45 § 3 k.k., organy wymiaru sprawiedliwości zobligowane są do ustalenia, że mienie, o którym mowa w art. 45 § 2 k.k., faktycznie zostało przeniesione na podmiot trzeci. Nie jest wystarczające jedynie duże prawdopodobieństwo takiego zdarzenia, wynikające z okoliczności sprawy. Powyższa zmiana została wprowadzona przez ustawodawcę nowelą z 20 lutego 2015 r. Jak zauważa się w doktrynie, takie ujęcie zawęży zakres zastosowania analizowanego przepisu, wzmacniając jednocześnie funkcję gwarancyjną art. 45 § 3 k.k.⁵³ Wskazana wyżej nowelizacja zniósła także wymóg, aby transfer składników majątkowych, którego dotyczy art. 45 § 3 k.k., został dokonany przez sprawcę. Zmiana ta wpłynęła pozytywnie na praktyczny aspekt przepisu. Uprzednio poza zakresem zastosowania omawianej regulacji pozostawały bowiem sytuacje, kiedy podmiot, który otrzymał mienie od sprawcy przestępstwa, przeniósł je następnie na kolejny podmiot⁵⁴. Pełna realizacja funkcji komentowanej instytucji była zatem niemożliwa.

W oparciu o wnioszek domniemania z art. 45 § 3 k.k., uważa się, że rzeczy będące w samoistnym posiadaniu osoby lub jednostki, na którą przeniesiono mienie stanowiące korzyść z popełnienia przestępstwa oraz przysługujące jej prawa majątkowe, należą do sprawcy. Dokonując

⁵⁰ M.J. SZEWCZYK, *op. cit.*, s. 83.

⁵¹ J. RAGLEWSKI, *op. cit.*, s. 883.

⁵² K. SZCZUCKI, *op. cit.*, s. 765.

⁵³ M. BŁASZCZYK, *Przepadek w znowelizowanym Kodeksie karnym*, «Studia Iuridica» 65/2016, s. 104 i n. Por. J. MAJEWSKI, *Kodeks karny. Komentarz do zmian*, Warszawa 2015, s. 136.

⁵⁴ J. RAGLEWSKI, *op. cit.*, s. 883.

wyłącznie wykładni językowej analizowanego przepisu, należałoby uznać, że domniemanie obejmuje całość majątku podmiotu, o którym mowa w art. 45 § 3 k.k. Interpretacji tego przepisu nie można jednak przeprowadzać z pominięciem *ratio legis* komentowanej instytucji. Podzielić należy pogląd prezentowany przez J. Raglewskiego, że „zakres stosowania regulacji zawartej w tym przepisie ogranicza się wyłącznie do rzeczy i praw majątkowych, które zostały przeniesione na rzecz osoby fizycznej, osoby prawnej bądź jednostki organizacyjnej niemającej osobowości prawnej. Określenie bowiem podstawy domniemania wskazuje, iż dotyczy jedynie składników majątkowych transferowanych na podmiot trzeci”⁵⁵. Przyjęcie stanowiska odmiennego byłoby sprzeczne z funkcją analizowanej regulacji. Na gruncie art. 45 § 3 k.k. nie chodzi bowiem o „uznanie, że cały majątek podmiotu, będącego beneficjentem przeniesienia składnika majątkowego, należy do sprawcy przestępstwa, lecz w istocie [...] o uznanie, że do sprawcy należą transferowane na ten podmiot składniki majątkowe”⁵⁶.

Na gruncie powyższych rozważań podkreślić należy, że przepis art. 45 § 3 k.k. nie jest subsydiarny względem regulacji z art. 45 § 2 k.k. Oznacza to, że jego zastosowanie nie jest uzależnione od wcześniejszego „bezsuktecznego wykorzystania” instytucji domniemania z art. 45 § 2 k.k., taki warunek nie wynika bowiem z treści przepisu⁵⁷. I choć, jak trafnie zauważa się w doktrynie, w praktyce najczęściej aplikacja uregulowania w art. 45 § 3 k.k. będzie poprzedzona wykorzystaniem konstrukcji z art. 45 § 2 k.k., to należy przychylić się do stanowiska, że omawiany przepis ma charakter samoistny⁵⁸.

⁵⁵ J. RAGLEWSKI, *op. cit.*, s. 884. Odmiennie analizowany przepis interpretują m.in. K. Szczucki i M.J. Szewczyk, zdaniem których domniemaniem z art. 45 § 3 k.k. objęty jest cały majątek podmiotu, na rzecz którego przetransferowano składniki majątkowe, stanowiące korzyść uzyskaną z popełnienia przestępstwa. Granicą jest jednak wartość korzyści majątkowej osiągniętej przez sprawcę. Por. K. SZCZUCKI, *op. cit.*, s. 764; M.J. SZEWCZYK, *op. cit.*, s. 83 i n.

⁵⁶ J. RAGLEWSKI, *op. cit.*, s. 884.

⁵⁷ Tak J. RAGLEWSKI, *op. cit.*, s. 882-883; M.J. SZEWCZYK, *op. cit.*, s. 83.

⁵⁸ *Ibidem*. Odmiennie B. MIK, *op. cit.*, s. 115.

5. WZRUSZALNY CHARAKTER DOMNIEMAŃ Z ART. 45 K.K.

Domniemania przestępnego pochodzenia mienia z art. 45 § 2 i 3 k.k. mają charakter wzruszalny. W doktrynie zauważa się, że to właśnie możliwość obalenia domniemania odróżnia analizowane konstrukcje prawne od instytucji konfiskaty mienia funkcjonującej na gruncie kodeksu karnego z 1969 r.⁵⁹, która miała charakter domniemania niewzruszalnego⁶⁰. Jak wskazał Sąd Najwyższy w uchwale z 17 marca 2005 r., istotę domniemania należy rozumieć jako „wskazówkę (nakaz) określonego sposobu postępowania, którą odnosi się do sytuacji, gdy zaistnieją (zostaną udowodnione) przesłanki leżące u podstaw domniemania. W takim wypadku fakt, którego domniemanie dotyczy, uznaje się – z mocy samego prawa – za udowodniony (ustalony) bez przeprowadzania dowodów, zaś do jego wzruszenia może dojść jedynie w wyniku obalenia domniemania, tj. w wyniku przedstawienia dowodu przeciwnego domniemaniu. Ciężar przeprowadzenia tego dowodu spoczywa jednak nie na organie prowadzącym postępowanie, lecz na podmiocie obciążonym domniemaniem”⁶¹.

W zakresie art. 45 § 2 k.k. uprawniony do obalenia domniemania jest sprawca bądź inna osoba zainteresowana. Ustawodawca nie sprecyzował katalogu podmiotów legitymowanych do przedstawienia dowodu zgodnego z prawem nabycia mienia, wobec czego, jak wskazał J. Raglewski, przyjmując należy, że chodzi o „każdą osobę (zarówno fizyczną, jak i prawną), wobec której orzeczenie przypadku danej korzyści majątkowej ma wpływ na określoną normatywnie sferę jej praw i obowiązków”⁶². Z brzmienia analizowanego przepisu nie wynika, aby osoba ta musiała spełnić jakiegokolwiek kryteria dodatkowe.

Przedstawienie dowodu przeciwnego sprowadza się w istocie do przedstawienia przez podmiot uprawniony dowodu niosącego za sobą wiarygodną informację na temat pochodzenia określonego składnika

⁵⁹ Ustawa z 19 kwietnia 1969 r. – Kodeks karny (Dz. U. Nr 13, poz. 94 ze zm.).

⁶⁰ J. RAGLEWSKI, *op. cit.*, s. 876.

⁶¹ Uchwała SN z 17 marca 2005 r., I KZP 4/05, «Lex» nr 145149. Por. D. SZELESZ-
CZUK, [w:] *Kodeks karny...*, s. 449.

⁶² J. RAGLEWSKI, *op. cit.*, s. 881.

majątkowego, przy czym niekoniecznie musi on wskazywać na legalność samej transakcji nabycia mienia⁶³. Może być to dowód negujący przesłankę domniemania (np. sprawca wszedł w posiadanie mienia przed zakreślonym w przepisie art. 45 § 2 k.k. okresem) lub obalający wniosek domniemania (np. mienie, które sprawca nabył w okresie objętym domniemaniem, znajduje pokrycie w osiągniętych przez niego legalnych, dużych dochodach)⁶⁴. Podkreślić należy, że na gruncie art. 45 § 2 k.k. chodzi o przeprowadzenie wiarygodnego dowodu – nie jest wystarczające w tym zakresie jedynie uprawdopodobnienie, iż zagrożone domniemaniem składniki nie stanowią korzyści osiągniętej z przestępstwa⁶⁵. Sprawca bądź osoba zainteresowana mogą zrobić to na każdym etapie postępowania⁶⁶.

W nieco odmienny sposób została skonstruowana przesłanka obalenia domniemania z art. 45 § 3 k.k. Jak wskazuje się w literaturze, została ona zbudowana w oparciu o instytucję dobrej wiary⁶⁷. Wyłączenie możliwości zastosowania analizowanej regulacji następuje przez stwierdzenie, że na podstawie okoliczności towarzyszących nabyciu mienia nie można było przypuszczać, iż mienie to pochodziło chociażby pośrednio z czynu zabronionego.

W uprzednim ujęciu przepisu, obowiązującym do momentu wejścia w życie noweli z 20 lutego 2015 r., aby domniemanie upadło, podmiot zainteresowany zobligowany był do przedstawienia dowodu zgodnego z prawem uzyskania składników majątkowych, które zostały na niego przetransferowane przez sprawcę przestępstwa. Jak wskazano w uzasadnieniu rządowego projektu tzw. noweli lutowej, zmiana ta miała na celu wzmocnienie funkcji gwarancyjnej przepisu art. 45 § 3 k.k.⁶⁸

⁶³ K. SZCZUCKI, *op. cit.*, s. 764. Odmiennie por. D. BUNIKOWSKI, *op. cit.*, s. 69.

⁶⁴ Por. J. RAGLEWSKI, *op. cit.*, s. 880 i n.

⁶⁵ *Ibidem*.

⁶⁶ D. BUNIKOWSKI, *op. cit.*, s. 69.

⁶⁷ K. SZCZUCKI, *op. cit.*, s. 765.

⁶⁸ Uzasadnienie rządowego projektu ustawy o zmianie ustawy Kodeks karny oraz niektórych innych ustaw, druk sejmowy nr 2393, <http://www.sejm.gov.pl/Sejm7.nsf/druk.xsp?nr=2393>, s. 27 (dostęp: 26 kwietnia 2018 r.).

W literaturze wskazuje się, że obecna konstrukcja analizowanej przesłanki nakazuje przyjęcie modelu obiektywnego, rozsądnego obserwatora, z perspektywy którego dokonuje się oceny, czy w konkretnym przypadku można było przypuszczać, że mienie chociażby pośrednio pochodziło z przestępstwa⁶⁹. Zgodzić się należy z Januszem Raglewskim, że na gruncie art. 45 § 3 k.k. należy każdorazowo ustalić, czy w danym układzie sytuacyjnym beneficjent korzyści majątkowej, dochowując należytej staranności, nie mógł przypuszczać, że nabywane mienie ma przestępcze pochodzenie⁷⁰. Takie stanowisko prezentuje również Magdalena Błaszczuk, z tym że autorka, odmiennie niż Janusz Raglewski, uważa, że dla weryfikacji analizowanego warunku niezbędne jest precyzyjne ustalenie, z jakiego czynu zabronionego przypisanemu sprawcy pochodziła zagrożona przypadkiem korzyść majątkowa⁷¹. Błaszczuk celnie zwraca także uwagę, że instytucja dobrej wiary jako wyznacznik podstawy obalenia domniemania znacząco ją rozszerza⁷². Przeciwny pogląd prezentuje w tej kwestii Jarosław Majewski, zdaniem którego końcowy fragment znowelizowanego art. 45 § 3 k.k. wskazuje, iż „okoliczność, że sprawca z uwagi na swe indywidualne właściwości nie mógł rozpoznać, że chodzi o takie [pochodzące z przestępstwa] mienie, jest [...] irrelevantna”, w związku z czym możliwość obrony przed domniemaniem została przez ustawodawcę w radykalny sposób zawężona⁷³. Mając jednak na uwadze przytoczone przez projektodawcę motywy zmiany analizowanego przepisu, nie wydaje się to trafna koncepcja.

⁶⁹ K. SZCZUCKI, *op. cit.*, s. 765; J. RAGLEWSKI, *op. cit.*, s. 885.

⁷⁰ J. RAGLEWSKI, *op. cit.*, s. 885.

⁷¹ M. BŁASZCZYK, *op. cit.*, s. 103. Zważywszy na rozszerzający charakter zmian nowelizacyjnych w zakresie przepadku, bardziej przekonujący wydaje się jednak pogląd J. Raglewskiego.

⁷² *Ibidem*, s. 103. Zdaniem autorki przedstawienie dowodu zgodnego z prawem nabycia także realizuje przesłankę dobrej wiary.

⁷³ J. MAJEWSKI, *op. cit.*, s. 136.

6. PODSUMOWANIE

Domniemania przestępnego pochodzenia mienia są na gruncie polskiego kodeksu karnego jedną z bardziej kontrowersyjnych instytucji. Z jednej strony uznawane są za swoisty „kompromis pomiędzy podstawowymi zasadami państwa prawa a efektywną polityką kryminalną”⁷⁴, z drugiej strony, zdaniem części przedstawicieli doktryny, stanowią ewidentne pogwałcenie konstytucyjnej zasady domniemania niewinności⁷⁵. Nie ulega wątpliwości, że ze względu na swój specyficzny charakter konstrukcje legislacyjne z art. 45 § 2 i 3 k.k. powinny być stosowane przez organy wymiaru sprawiedliwości z nadzwyczajną ostrożnością, zaś ustawodawca powinien zapewnić taki kształt rozwiązań, który zapewni realizację założeń współczesnej polityki kryminalnej przy jednoczesnym poszanowaniu podstawowych zasad oraz funkcji gwarancyjnej prawa karnego.

Z analizy przytoczonych powyżej zmian dotyczących konstrukcji domniemań przestępnego pochodzenia mienia dokonanych na przestrzeni ostatnich lat wynika, że ustawodawca znacząco poszerza możliwość zastosowania omawianego przepisu, zarówno w sensie podmiotowym, jak i przedmiotowym. Zwłaszcza wariant, w którym zrezygnowano z wymogu dowiedzenia, że sprawca osiągnął z popełnienia przestępstwa korzyść majątkową, oraz ustalenia, że korzyść ta była znacznej wartości, przy jednoczesnym rozbudowanym katalogu przestępstw, w przypadku których podstawa ta może znaleźć zastosowanie, w praktyce stanowi niebagatelne ułatwienie dla organów wymiaru sprawiedliwości, ale w równie łatwy sposób może prowadzić do nadużyć. W związku z tak szerokim ujęciem przepisu na uwagę zasługuje prezentowany w literaturze postulat, aby realizacja domniemań uzależniona była od wcześniejszego wykorzystania przez organ prowadzący postępowanie karne wszystkich dostępnych dowodów, pozwalających na ustalenie legalności pochodzenia określonego składnika majątkowego⁷⁶. Wprowadzenie

⁷⁴ J. RAGLEWSKI, *op. cit.*, s. 875.

⁷⁵ D. SZELESZCZUK, [w:] *Kodeks karny...*, s. 449.

⁷⁶ Por. J. RAGLEWSKI, *op. cit.*, s. 877.

takiego wymogu niewątpliwie wzmocniłoby funkcję gwarancyjną art. 45 k.k. Wydaje się ponadto, że zasadne byłoby uzupełnienie treści art. 45 § 2 k.k. poprzez wskazanie, iż zakres czasowy domniemania kończy się wraz z wydaniem pierwszego nieprawomocnego wyroku w sprawie. Takie rozwiązanie byłoby zgodne z *ratio legis* analizowanego przepisu, a także wyeliminowałoby wątpliwości co do pożądanego przez ustawodawcę kierunku wykładni w tym zakresie. Obecne – niejednoznaczne brzmienie przepisu powoduje bowiem daleko idące rozbieżności interpretacyjne.

Należy także zauważyć, że obecny kształt regulacji wariantu domniemania przestępnego pochodzenia korzyści majątkowej uzyskanej z czynu popełnionego w ramach przestępczości zorganizowanej lub zagrożonego karą pozbawienia wolności do lat pięciu bądź wyższą w praktyce zapewne spowoduje znaczący spadek zastosowania domniemania dotyczącego korzyści majątkowej o znacznej wartości. Z perspektywy organów wymiaru sprawiedliwości wykorzystanie pierwszego ze wskazanych wyżej rozwiązań jest niebagatelnie łatwiejsze, a jednocześnie dotyczyć może znacznej liczby przestępstw.

W odniesieniu do zmian legislacyjnych na gruncie art. 45 § 3 k.k. stwierdzić należy, że objęcie domniemaniem kolejnych ogniw transferu pochodzącego z przestępstwa mienia uzupełniło dotychczasową lukę, która pozwalała sprawcom na uniknięcie konsekwencji wynikających z przypadku. Nowelizacja umocniła ponadto funkcję gwarancyjną tego przepisu. Pomimo zróżnicowanych zdań w doktrynie, wydaje się bowiem, że w szczególności zmiana w zakresie podstawy obalenia domniemania poprzez uwzględnienie dobrej wiary nabywcy stanowi skuteczny mechanizm zapobiegający naruszaniu prawa własności osób trzecich.

DOMNIEMANIE PRZESTĘPNEGO POCHODZENIA MIENIA (ART. 45 § 2 I 3 K.K.)

Streszczenie

Przedmiotem niniejszego opracowania jest uregulowana w art. 45 § 2 i 3 k.k. instytucja domniemania przestępnego pochodzenia mienia.

W artykule poddano analizie ostatnie zmiany legislacyjne w zakresie wyżej wskazanych przepisów, dokonane na mocy ustawy z 23 marca 2017 r. o zmianie ustawy – Kodeks karny oraz niektórych innych ustaw (Dz. U. poz. 768) oraz ustawy z 20 lutego 2015 r. o zmianie ustawy – Kodeks karny oraz niektórych innych ustaw (Dz. U. poz. 396), które w zamyśle ustawodawcy miały poprawić efektywność realizacji założeń współczesnej polityki kryminalnej. Zwrócono także uwagę na praktyczne aspekty omawianej instytucji, w tym na potencjalne problemy interpretacyjne, jakich może dostarczać wykładnia art. 45 § 2 i 3 k.k. w obecnym brzmieniu.

PRESUMPTION OF THE CRIMINAL ORIGIN OF PROPERTY
(ARTICLE 45 § 2 AND § 3 OF THE POLISH CRIMINAL CODE)

Summary

The subject of this study is regulated in Art. 45 § 2 and § 3 of the Polish Criminal Code, which institutes presumption of the criminal origin of property. The article discusses the recent legislative changes in the scope of these provisions, under the Act of 23 March 2017 amending the Polish Criminal Code and some other acts (*Dziennik Ustaw* 2017, item 768) and the Act of 20 February 2015 amending the Polish Criminal Code and some other acts (*Dziennik Ustaw* 2015, item 396). I draw attention to the practical aspects of this institution, including potential problems with the interpretation of the current wording of Art. 45 § 2 and § 3 of the Polish Criminal Code.

Słowa kluczowe: przepadek; korzyść majątkowa; środek penalny.

Keywords: forfeiture; financial gain; penal measure.

Literatura

BŁASZCZYK M., *Przepadek w znowelizowanym Kodeksie karnym*, «*Studia Iuridica*» 65/2016, s. 93-108.

BUNIKOWSKI D., *Przepadek korzyści majątkowych pochodzących z popełnienia przestępstwa jako środek karny*, «*Prokuratura i Prawo*» 5/2008, s. 45-70.

- FILIPKOWSKI W., *Instytucja przypadku w kodeksie karnym z 1997 r.*, [w:] *Przepadek przedmiotów i korzyści pochodzących z przestępstwa*, red. E. GUZIK-MAKARUK, Warszawa 2012, s. 211-231.
- KOTOWSKA M., *Regulacje regionalne i uniwersalne w zakresie pozbawiania sprawców owoców przestępstwa*, [w:] *Przepadek przedmiotów i korzyści pochodzących z przestępstwa*, red. E. GUZIK-MAKARUK, Warszawa 2012, s. 54-74.
- KULIK M., [w:] *Kodeks karny. Komentarz*, red. M. MOZGAWA, Warszawa 2017, s. 188-192.
- MAJEWSKI J., *Kodeks karny. Komentarz do zmian*, Warszawa 2015.
- MAREK A., *Kodeks karny. Komentarz*, Warszawa 2010.
- MICHALSKA-WARIAS A., *Przestępczość zorganizowana i prawnokarne formy jej przeciwdziałania*, Lublin 2006.
- MIK B., *Nowela antykorupcyjna z dnia 13 czerwca 2003 r. Rys historyczny i podstawowe problemy interpretacyjne. Wprowadzenie*, Kraków 2003.
- OCZKOWSKI T., [w:] *Kodeks karny. Komentarz*, red. V. KONARSKA-WRZOSEK, Warszawa 2016, s. 320-323.
- OCHNIO A.H., *Konfiskata korzyści z przestępstwa – nowe rozwiązania w prawie Unii Europejskiej (część I)*, «Prokuratura i Prawo» 4/2016, s. 71-89.
- OCHNIO A.H., *Konfiskata korzyści z przestępstwa – nowe rozwiązania w prawie Unii Europejskiej (część II)*, «Prokuratura i Prawo» 5/2016, s. 76-87.
- POSTULSKI K., SIWEK M., *Przepadek w polskim prawie karnym*, Kraków 2004.
- RAGLEWSKI J., [w:] *Kodeks karny. Część ogólna. Komentarz do art. 1-52*, red. W. WRÓBEL, A. ZOLL, Warszawa 2016, s. 834-890.
- STEFAŃSKI R. (red.), *Kodeks karny. Komentarz*, Warszawa 2017, s. 396-402.
- SZCZUCKI K., [w:] *Kodeks karny. Część ogólna. Komentarz*, red. M. KRÓLIKOWSKI, R. ZAWŁOCKI, Warszawa 2017, s. 731-769.
- SZEWczyk M.J., *Przepadek korzyści majątkowej*, «Palestra» 3-4/2009, s. 69-86.
- SZELESZCZUK D., [w:] *Kodeks karny. Komentarz*, red. A. GRZEŚKOWIAK, K. WIAK, Warszawa 2018, s. 428-452.
- SZELESZCZUK D., *Przepadek przedsiębiorstwa (art. 44a k.k.)*, «Prokuratura i Prawo» 12/2017, s. 37-54.